

PRIOLOG PROUČAVANJU TALIJANSKE KOMPONENTE U ISTRI 1848./49. GODINE

PETAR STRČIĆ

Istra s Kvarnerskim otocima 1848./49. Okrug je austrijskoga dijela Habsburške Monarhije, s njemačkom upravom, ali stvarno vladaju predstavnici uskoga talijanaško-talijanskog sloja. U tome sloju ima grupa uzburkanih odjecima revolucionarno-građanskih, nacionalno-političkih i vojnih gibanja (osobito) s Apeninskog poluotoka. Smiruje ih oprezno reagiranje (osobito) tršćanskoga kruga (zbog gospodarskih probitaka) te pokretanje, iznenađujuće za taj sloj, dijelova većinskoga hrvatskog puka u Okrugu, kojim je zaprijetila viša austrijsko-njemačka vlast; povrh toga djeluje i javno iskazivanje hrvatske nacionalne i političke svijesti. Pozivajući se na tu većinu, Ministarstvo unutrašnjih poslova odbilo je talijanaško-talijanski zahtjev za uvođenjem talijanskog jezika kao službenog u upravi i školi (u sudu je već bio), čime bi se na državnoj razini potvrdilo da je Istra samo talijanska zemlja. Kontrarevolucija 1849. nije bitno naštetila talijanaško-talijanskom sloju, koji je uskoro našao načine da zadrži vladajući položaj.

1.

Pitanju cislajtanijske - dakle austrijske - upravne cjeline Istarski okrug u Habsburškoj Monarhiji¹ u zbivanjima 1848./49. god.² hrvatska i starija talijanska historiografija pristupaju na dva načina. Taj pristup u znatnoj je mjeri vezan uz oblasti izvan znanosti te uz razvoj i jedne i druge historiografije u specifičnome političkom ozračju.

Hrvatska historiografija do sada je 1848./49. god. popratila samo s nekoliko radova,

---

1) O tome Okrugu usp. Bernard Stulli, *Istarsko okružje 1825-1860. Prvi dio. Upravni sustav-demografske prilike-gospodarska struktura*. Pazin-Rijeka, 1984.; Giulio Cervani, *Il Litorale austriaco dal settecento alla 'Dezemberverfassung' del 1867*, u: *Austria e province italiane 1815-1918. Potere centrale e amministrazioni locali*. Bologna, 1981.; Petar Strčić, *Administrativno uređenje Istre i Kvarnerskih otoka od 1813-1847.*, Arhivski vjesnik, XXX, 31, Zagreb, 1988., str. 39-43.

2) Ovaj tekst je prošireni i dopunjeni referat pročitan na znanstvenome skupu "Hrvatska u 1848.-1849. godini".

među kojima su temeljitije znanstvene naravi rasprava Matka Rojnića³ te članci potpisanoga autora ovoga rada⁴; tu su i stručno- znanstveni prilozi Frana Barbalija⁵ i Nikole Žica⁶ te prilozi uglavnom stručne naravi Bože Milanovića⁷ i Zvana Črnje⁸. I to bi bilo gotovo sve. Slovenska historiografija, međutim, pokazuje znatno veće zanimanje za zbivanja 1848./49. godine; ovdje navodimo kao primjer samo – danas već klasično – djelo Josipa Apiha⁹. Na drugoj, pak, strani, u Istri do 1945. te u Italiji gotovo do naših dana zbivanja u Istri iz 1848./49. god. popraćena su nizom objavljenih radova¹⁰, npr., i takvima kao što je zbornik radova tiskan u tri voluminozna sveska. To, opsegom veliko djelo – osim o Istri – sadrži članke o cijelom nekadašnjem mletačkom području koje je talijanska historiografija u Italiji gotovo do naših dana smatrala talijanskim; dakle, radi se i o Dalmaciji i (tadašnjoj) Rijeci¹¹ u spomenutim prijelomnim godinama; tomovi su priređeni u Trstu, tiskani u Udinama, a objavljeni u povodu stote godine zbivanja¹².

Ta prednost talijanske historiografije u istraživanju i objavljivanju rezultata proučavanja razumljiva je, i to ne samo povijesti Istre u 1848./49. godini. Naime, moderna talijanska historiografija o Istri u Istri ima gotovo dvije stotine godina dugu tradiciju¹³; prvi je povijesni zbornik započeo u Trstu izlaziti još 1829. godine, a (s prekidima) izlazi i danas. No, zbog poznatih, objektivnih, nepovoljnih povijesnih okolnosti – hrvatska historiografija u Istri i o Istri nastala je tek poslije II. svjetskoga rata¹⁴, a prvi zbornik stalnijega karaktera počeo je u Rijeci izlaziti tek 1953. godine¹⁵. Stoga je i razumljiva velika disharmonija u kvantitetu istraživanja i objavljivanja rezultata proučavanja dvije historiografije o jednome te istome području, o Istri općenito¹⁶, pa tako i o 1848./49. godini.¹⁷

3) Matko Rojnić, *Nacionalno pitanje u Istri 1848-1849.*, Historijski zbornik, sv. 2, Zagreb, 1949., str. 77-114.

4) Petar Strčić, *Prilog povijesti 1848/1849. godine u Istri*, Vjesnik istarskog arhiva, II-III, 2-3, Pazin, 1992.-1993., str. 83-91 i *Slom feudalizma u Istri*, Buzetski zbornik, sv. 23, Buzet, 1997., str. 69-78.

5) Fran Barbalija, *Prvi parlamentarni izbori u Istri 1848.*, Historijski zbornik, sv. 1 Zagreb, 1948., str. 175-182.

6) Nikola Žic, *Zapadna (bivša mletačka) Istra 1848.*, Rijeka revija, IV, 2, Rijeka, 1954., str. 45-49.

7) Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knj. 1, Pazin, 1967., str. 152-177.

8) Zvane Črnja, *U Istri tisuću osamsto četrdeset i osme. (Iz građe za "Šćavunsku kroniku")*, Istra, XIV, 8, Pula, 1976., str. 28-39.

9) Josip Apih, *Slovinci in 1848. leto*, Ljubljana, 1888. Neposredno o slovensko-talijanskim odnosima usp. i lit. u bilj. ovoga članka tc: Branko Marušić: *1848-1849: Sloveni e Italiani da Trieste a Gorizia*, La battana, XXII, 78, Rijeka, 1985., str. 5-22.

10) F. Saudi, *Bibliografia sul quarantotto triestino e giuliano, Atti e memorie del XXVII Congresso Istituto per la storia del Risorgimento italiano. Il biennio 1848-49 nella Venezia Giulia e nella Dalmazia alla luce di nuovi studi*. Rascgna storica del Risorgimento, 37, 1950., str. 481-487; Giulio Cervani, *Il quarantotto-quarantanove ed il Risorgimento triestino*, isto, str. 103-106. Usp. i Bernardo Benussi, *Il '48 nell'Istria*, Atti del reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, LXXXIII, 2, 1923-1924., str. 481-523 i p. o. Venecija, 1924.

11) Rijeka je do Pariškoga mirovnog ugovora 1947. god. bila naselje samo uz desnu stranu utoka Rječine u Jadran; sljedeće je godine udružena sa susjednim Sušakom (na lijevoj strani utoka Rječine u more) u cjelinu pod imenom Rijeka. *Povijest Rijeke*, Rijeka, 1988.

12) Puni naslov glasi ovako: *La Venezia Giulia e la Dalmazia nella rivoluzione nazionale del 1848-1849. Studi e documenti raccolti e pubblicati a cura de Comitato Triestino per le celebrazioni del centenario*. Sv. 1-3, Udine, 1949.

13) Matko Rojnić, *Archeografo triestino*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1, Zagreb, 1980., str. 221. Taj časopis započeo je u Trstu izlaziti 1829. godine; s prekidima - četvrta serija - izlazi i danas.

14) Istra je od početka 20-ih godina do 1918. god. dio Habsburške Monarhije, odvojena i oštrijim političkim, prosvjetnim i drugim granicama od maticne zemlje (Banske Hrvatske; od 1918. god. do 1943. dio je Kraljevine Italije, a do 1945. okupirani je dio Velikonjemačkog Reicha. Tijekom II. svjetskog rata vodi se narodnooslobodilački i antifašistički rat protiv Kraljevine Italije; Okružni NOO Istre nove Hrvatske proglasio je 1943. sjedinjenje Istre s maticom-zemljom, što je međunarodnopravno potvrđeno mirovnim Pariškim ugovorom 1947. godine.

15) Bio je to *Vjesnik* Državnoga arhiva u Rijeci, koji izlazi i danas. Usp. Mladenka Hammer, *Bibliografija I-XXX*, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. 31, Pazin-Rijeka, 1989. Neko je vrijeme bio i glasilo pazinskoga Arhiva. Danas je riječki *Vjesnik* samostalno izdanje riječkoga Povijesnog arhiva, dok je pazinski Povijesni arhiv god. 1991. počeo objavljivati vlastiti *Vjesnik*.

2.

Talijanska je historiografija s pravom veoma veliku pažnju posvetila 1848./49. god. u Istri, ali i na Kvarnerskim otocima; naime, te su dvije prostorne cjeline od 20-ih godina XIX. st. bile objedinjene u okviru Istarskoga okruga s centrom u Pazinu. Okrug je bio dio Austrijsko-ilirskog primorja, čije je namjesnik (guverner) imao sjelo u Trstu¹⁸. Talijanski interes za ovo područje može se sagledati u svjetlu ideja "vijeka nacija"¹⁹, tj. XIX. stoljeća, koje su se odrazile i u dijelu talijanskoga građanskog i plemićkog svijeta u Istri; a strukture upravo toga svijeta stvarno su upravljale Okrugom, i to složno s nadležnim austrijsko/njemačkim tijelima²⁰. Točnije rečeno - u Istri su vladali predstavnici talijanaško-talijanskoga sloja, sastavljenoga od autohtonih ili doseljenih te denacionaliziranih Hrvata (i Slovenaca, na sjeveru Istre).

No, na ovome mjestu treba zastati. Name, pogrešno je sukobe u Istri i na Kvarnerskim otocima te u susjednim slovenskim i drugim hrvatskim krajevima općenito, pa tako i u 1848./49. godini - svoditi samo na hrvatsko-talijanski nacionalni sukob²¹. Naime, i tada je apsolutno većinsko stanovništvo bilo hrvatsko (na sjeveru Istre slovensko), dok je talijansko pučanstvo bilo u apsolutnoj manjini. Ali, talijanske redove stalno su popunjavali hrvatski (i slovenski) odnarođenici; pri tome je bila presudna činjenica da je svakome bistrijem i sposobnijem dječaku²² koji se želio u gospodarsko-socijalnom pogledu izvući iz općega siromaštva preostajao samo put u Katoličku crkvu ili prema talijanstvu. Štoviše, veoma su bili rijetki i oni hrvatski (i slovenski) mladići koji su se na takav način uspjeli uzdignuti. Takav je u okviru Crekve i publicistike znameniti odnarođenik barbanski kanonik i istarski polihistor Petar Stanković/Pietro Stancovich iz seljačke obitelji²³, te dugi niz desetljeća vodeći istarsko-otočni političar Franjo Vidulić/Francesco Vidulich, pravnik iz brodovlasničke obitelji u Velom Lošinju²⁴. Stoga treba govoriti o talijanaško-talijanskom

---

16) Usp. radove Mate Suića, Danila Klčna, Nevija Šetića, Petra Strčića, Mirjane Strčić, Ljubinke Karpowicz, Milice Kacin Wohinz, Marina Budicina, Antona Girona, Antonija Miculiana, Josipa Čikovića, Marije Sentić i Josipa Orbanica u Pazinskom memorijalu, XII, 22, Pazin, 1991., str. 9-148.

17) Usp. prethodne bilješke.

18) Usp. bilj. 1, Bernardo Benussi, *Manuale di geografia, storia e statistica del Litorale, ossia della Contea pricipesca di Gorizia e Gradisca, della Citta immediatadi Trieste e del Margraviato d'Istria*, Pula, 1885., str. XIX+209; Simon Rutar, *Samosvoje Trst in mejna grofija Trst. Prirodnozanski, statični, kulturni in zgodovinski opis*. Ljubljana, 1896.

19) O razvoju nacionalne svijesti u XIX. st. usp., npr., *Formiranje nacij v centralnoj i jugo-vostočnoj Evriope*, Moskva, 1981.; *U istokov formiranja nacij v centralnoj i jugovostočnoj Jevrope*, Moskva, 1984.; *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, 1981.

20) Usp. lit u bilj. 17.

21) Stariji hrvatski povjesničari - oni u Istri i oni izvan Istre - koji su se bavili povijesću Istre uglavnom su pisali o dva suprotstavljena narodna kruga: o talijanskom i o hrvatskom (eventualno o hrvatsko-slovenskom) krugu. Druga generacija povjesničara, izrasla od 60-ih godina našega vijeka, pa tako i potpisani smatra da se ne može govoriti o talijanskom već o talijanaško-talijanskom vladajućem krugu, jer su njega u znatnoj mjeri sačinjavali odnarođeni Hrvati (i Slovenci). Primjer je političar Francesco Vidulich/Franjo Vidulić (Camillo De Franceschi, *Francesco Vidulich*, *Pagine istriane, Numero speciale, Celebrazioni degli istriani illustri*, s. 3, I, 1, trst, 1950., str. 190-195; Petar Strčić, *Priilog za biografiju dra Francesca Vidulicha*, *Otočki ljetopis*, sv. 5, Mali Lošinj, 1984., str. 173-178.) i Pietro Stancovich/Petar Stanković (Domenico Cernecca, *Petar Stanković*, *Jadranski zbornik*, sv. 4, Rijeka-Pula, 1960., i *Pietro Stancovich*, *Atti*, sv. 1, Rovinj-Rijeka-Trst, 1970., str. 161-175.; Petar Strčić, *Stanković, Stancowik, Stankovich, Istra, XII, 3, Pula, 1974., str. 44-53, 5, str. 8-32, i Barbanac Petar Stanković (1771-1852)*, u: *Barban i Barbanština*, Pula, 1976., str. 161-176.

22) Djevojčice - kao i drugdje u Monarhiji - tada i kasnije nisu uzimane u obzir u političkom i općenito društvenom životu, osim donckle u posvjeti i u karitativnim društvima.

23) Usp. lit. u bilj. 20.

24) Isto.

vladajućem sloju u Istri, o strukturi, grupi i sl., pa se to odnosi i na istarsku 1848./49. godinu, kada je upravo spomenuti Vidulić/Vidulich uzletio u sâm vrh politike²⁵.

3.

Zbivanja u pojedinim evropskim zemljama, pa tako i na Apeninskom poluotoku, a napose na užem mletačkom području – proglašenje samostalne upravne mletačke revolucionarne tvorevine “Republike Sv. Marko” 1848. god. s centrom u Veneciji²⁶ (poslije sloma Napoleonova Francuskoga Carstva pripala je Beču²⁷) i pojava udružene sardinsko-venecijansko-napuljske flote u vodama Istre i Trsta²⁸ potakli su dio talijanaško-talijanskih istarskih intelektualaca da i vidljivo iskažu svoj (djelimice tada i probuđeni) nacionalni osjećaj i zanos.²⁹ No, iskusniji i realniji dio talijanaško-talijanskih, a napose gospodarskih struktura držao se uglavnom veoma opreznih stajališta tršćanskih trgovačko-pomorskih slojeva; a ovi su dobro procijenili da pridruživanje venecijanskoj revolucionarnoj građanskoj državnoj tvorevini, obnovljenoj na temeljima Mletačke Republike koji su razoreni pred pola stoljeća, može nanijeti neprocjenjivu materijalnu štetu Trstu, a time i njima. Jer, Trst je od početaka XVIII. stoljeća, kada mu je Karlo VI. dodijelio status slobodne luke, izrastao u jedan od glavnih izvozno-uvoznih emporija te u glavni lučko-trgovački centar i, kao takav, u jedan od najvećih gradova goleme Habsburške Monarhije uopće³⁰. Dakle – i ovom je prigodom potvrđeno da su ideali na jednoj strani, a da je opipljivi, svakidašnji materijalni život drugo, što je svakako u tome povijesnom trenutku bilo bitnije za taj dio vodećega trgovačko-pomorskoga talijanaško-talijanskog svijeta u Habsburškoj Monarhiji. Ukratko rečeno: najvažniji dio toga sloja prihvaćao je idealne želje talijanskoga naroda u cjelini, ali upravo presudne 1848./49. god. nije i u praktičnoj sferi podržao te inače opravdane nacionalne težnje talijanskoga naroda, tada rasparčanoga u više država na Apeninskom poluotoku i mahom u rukama stranaca³¹. Taj je sloj pažljivo

25) Isto.

26) O zbivanjima 1848./49. god. u Evropi usp. Žak Godšo, *Revolucije 1848.*, Beograd, 1987.; o zbivanjima na Apeninskom poluotoku usp., npr.: *Il 1848 nella storia italiana ed europea. Scritti vari.* Milano, 1948; Giorgio Candcloro, *Storia dell' Italia moderna, Volume terzo, La rivoluzione nazionale 1846-1849*, Milano, 1979. (prvo izd. 1960.); *Austria e province italiane 1815-1918. Potere centrale e amministrazioni locali.* Bologna 1981.; Stuart J. Wolf, *Il Risorgimento italiano. II. Dalla Restaurazione all'Unita.* Torino, 1981., str. 528 i dalje; Antun Dabinović, *Uloga Piemonta 1848-1849*, Hrvatska prosvjeta, XXIV, 4, Zagreb, 1937., str. 159; Giovanni Quarantotti, *L'Istria nel 1848 alla luce di nuove testimonianze*, u: *La Venezia giulia e Dalmazia*, n. dj., sv. 2, str. 350 i dalje. – Osnivači te “države” u Veneciji u ožujku 1848. god. poslali su poziv: “Građani primorske i kopnene Venecije, braćo u Istri i Dalmaciji, i svi ostali koji ste do 1797. sačinjavali našu domovinu, pohrlite svi, sakupite se uz Kraljicu Jadranskog mora!” (Grga Novak, *Maninova vlada. Nacionalni komiteti i garibaldinci u odnosu na Dalmaciju.* Zbornik Historijskog instituta JAZU, sv. 3, zagreb, 1960., str. 27).

27) Usp. lit u bilj 1, tc: Giovanni Vergotini, *La fine del dominio napoleonico*, Atti e memorie, sv. 38, br. 1, Trst, 1926.; Petar Strčić, *Istria i Kvarnerski otoci u postnapoleonsko doba*, Istra, XXV, 5-6, Pula, 1987., str. 115-125.

28) Carlo De Francschi, *Memorie autobiografiche. Con Prefazione, Note e Appendici a cura del figlio Camillo.* Arheografo Triestino, scr. 3, VIII, Trst, 1926., i posbno izd., str. 74, tc *Uspomene*, Pula-Rijeka, 1989., str. 62; G. Quarantotti, *L'Istria nel 1848*, n. dj., str. 374.

29) Silvio Mitis, *Alcuni documenti dell'Archivio capitanoale di Pisino (1810-1860)*, Atti e memorie, sv. 21, Porč, 1919., str. 157 i na dr. mj. Usp. lit i u dr. bilj. ovoga članka.

30) Fulvio Babudieri, *I porti di Trieste e della regione Giulia dal 1815 al 1918.*, Rim, 1965, i *Industria, commerci e navigazione a Trieste e nella regione Giulia dall'inizio del setecento ai primi anni del novecento*, Milano, 1982.; Carlo Sciffre, *Le origini dell'irredentismo triestino (1813-1860)*, Udine, 1933., 1978.; Giulio Cervani, *La borghesia triestina nel'etr del Risorgimento. Figure e problemui.* Udine, 1969.; Giorgio Negrelli, *Al di qua di mito. Diritto storica e difesa nazionale nell'autonomismo della Trieste asburgica.* Udine, 1978.

31) Isto, tc: Angelo Vivante, *Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti Austro-Italiani*, Firenze, 1912., Geneve, 1917. (franc.), Trst, 1945., 1954., 1984.

pratio razvoj sukobljenih austrijsko-talijanskih interesa te u tim zaoštrenim odnosima nastojao imati što manju štetu³².

4.

Državna i druga tijela Habsburške Monarhije s dvorom na čelu nalazila su se 1848. god. u relativno teškoj situaciji, iz koje su se nastojali izvući što bezbolnije te održati na vlasti; to su činili na različite načine, uglavnom prilagođujući svoja nastojanja onakvoj vojnoj i političkoj situaciji kakva je trenutačno bila u nekome od uzburkanih područja Monarhije³³. Tako se, npr., ratnim pohodima grubo kršio i skršio revolucionarni nacionalni građanski pokret Talijana na sjeveru Apeninskoga poluotoka, isto tako i Mađara te radništva u Beču, dok je u Banskoj Hrvatskoj, Vojnoj krajini, Dalmaciji i (tadašnjoj) Rijeci privremeno dozvoljena koncentracija vlasti u rukama tada postavljenoga bana Josipa Jelačića, krajiškog oficira, koji je pripadao hrvatskom preporodnom krugu. Banska Hrvatska – ugrožena od mađarskih presizanja – s hrvatskim vojnim jedinicima angažirala se u obrani dvora i Monarhije³⁴. U Istri i na Kvarnerskim otocima, kao ni u ostalim hrvatskim krajevima, nisu bile potrebne radikalnije, a pogotovo ne ratne mjere. Štoviše, u Istri je bila dovoljna već i prijetnja, s pokretanjem hrvatskoga pučanstva.

Na stajališta ovdašnjih ponešto uzburkanijih duhova iz vladajuće talijanaško-talijanske grupe, naime, osobito je utjecalo nekoliko potpuno neočekivanih političkih poteza austrijsko/njemačkih okružnih i drugih vlasti. Jedan od prvih poteza vlasti u Istri bio je početak korespondiranja i na hrvatskom jeziku, pa i na "gajici" koja se već koristila u Banskoj Hrvatskoj³⁵; takvi dopisi i proglašeni počeli su stizati, npr., čak i u grad Rovinj³⁶, u kojem gotovo i nije bilo Hrvata, ali ih je bilo gotovo u prigradu³⁷. Bilo je to u skladu s načelom o jednakim pravima svih narodnosti za sve njihove jezike u Monarhiji³⁸, kao i s odlukom "Narodne ustavotvorne njemačke skupštine" o jezičnim pravima nenjemačkih naroda, pa je odluka u Trstu objavljena u novinama na talijanskom, njemačkom, slovenskom i hrvatskom jeziku.³⁹ Time je vlast javno otkrila da u Istri ne samo što postoji i hrvatsko pučanstvo već i da računa s njime; a na taj puk talijanaško-talijanski vladajući krug ne samo da se uopće nije obazirao u revolucionarnoj 1848. već nije do tada o njemu uopće ni razmišljao kao o nekakvome društvenom subjektu ili objektu.

Na pojavu ponešto buntovnijih istupa pojedinih talijanaško-talijanskih grupa viša je austrijsko-njemačka vlast – štoviše – odgovorila otvorenom vojnom prijetnjom: naoružat će i okupiti u vojne jedinice slavenski, tj. hrvatski (i slovenski) svijet i uputiti ga na sve

32) Stjepo Obad, *Sukob talijanskih i austrijskih interesa na Jadranu u revoluciji 1848/49. godine*, Pomorski zbornik, sv. 6, Zadar, 1968., str. 531-536.

33) Ž. Gorš, *Revolucija*, n. dj.; R. Kizling, *Die Revolution Kaisertum Oesterreich 1848-1849.*, sv. 1-2, Beč, 1948.; R. J. Rath, *The Viennese revolution of 1848.*, Austin, 1957.; P. Hanák, *Ugnetenije narodi Avstrijskoj impriji i vengerske revolucija 1848-1849. g.*, Budimpešta, 1954.; E. J. Hobsbawm, *Doba revolucija. Europa 1789-1848.*, Zagreb, 1987.; C. A. Macartney, *L'Impero degli Asburgo 1790-1918.*, Milano, 1976.

34) Josip Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, sv. 1, knj. 1-4, Zagreb, 1994., sv. 2, knj. 5-12, Zagreb, 1998.; Jaroslav Šidak, *Revolucija 1848-49. Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.* Zagreb, 1979.; Tomislav Markus, *Korespondencija bana Jelačića i Banskoga vijeća 1848.-1850.*, Zagreb, 1998.

35) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., str. 162-163.

36) Vjekoslav Bratulić, *Rovinjsko selo. Monografija jednog istarskog sela.* Zagreb, 1959., str. 63-64.

37) Isto.

38) Fran Zwittner, *Slovenski politični period XIX stoljetja v okviru evropske nacionalne problematike*, Zgodovinski časopis, XVIII, Ljubljana, 1965., str. 111.

39) Miroslav Bertoša, *Etos i etnos zavičaja*, Pula-Rijeka, 1985., str. 114-115.

one eventualne talijanaško-talijanske buntovnike, čije bi djelovanje moglo ugroziti bečke interese⁴⁰; o tome su napise objavile i novine na talijanskom i slovenskom jeziku⁴¹, a objavljeni su i proglasi (u obliku letaka)⁴². U to se doba, npr., govorilo i o nezadovoljnim zakupnicima te kolonima markiza Polesinija na Poreštini, koje će vlast pokrenuti ukoliko bi protalijanska revolucionarna kretanja prešla određenu mjeru⁴³.

Oba poteza bila su ne samo iznenađujuća, već za vladajući istarsko- otočni sloj i zapanjujuća; i to ne toliko zbog poteza austrijskih vlasti već stoga što je hrvatski puk smatran apsolutno nepokretnim, beznačajnim društvenim faktorom, a vladalo je, štoviše, uvjerenje da se taj puk nalazi na razini necivilizirane, amorfne mase, čiji su pripadnici dobri samo za to da budu koloni i sluge vladajućih. No, da tako nije bilo i da prijetnja austrijsko-njemačkih vlasti ima rezona te da većinski puk nije politički amorfna masa, potvrdilo se upravo i pobunama hrvatskoga sela u prethodnoj godini protiv talijanaško-talijanskih posjednika u starome austrijskom dijelu Istre i razaranjem njihovih dobara⁴⁴, kao i 1848.⁴⁵ i 1849. god na starome mletačkom dijelu poluotoka⁴⁶. A u samome Pazinu, u središtu istarsko-otočnoga Okruga velika je masa svijeta iz grada i okolice u ljeto sljedeće godine bučno i burno iskazala svoje hrvatstvo, i to tijekom službene okružne pobjede jedinica Radetzkgala i ponovnoga ulaska austrijskih trupa u Milan; tada se i ovdje čuo gotovo isključivo hrvatski jezik, a pjevala se i Gajeva budnica "Još Hrvatska ni propala"⁴⁷.

Bilo je to prvi put u povijesti hrvatskoga naroda Istre da se na takav način manifestira njegova etnička pripadnost, a prvi put da se iskazuje nacionalna svijest u njezinu modernom vidu.

S druge strane, pokazalo se da je tih nekoliko komponenata te mahom verbalnih prijetnji viših austrijsko-njemačkih vlasti bilo sasvim dovoljno da odmah kapituliraju svi buntovni talijanaško-talijanski predstavnici; tako su oni iz Labina – preplašeni – u zadnji čas stigli u središte Okruga, gdje su se uspjeli opravdati pred nadležnim austrijsko-njemačkim vlastima⁴⁸. Vladajući svijet opredijelio se samo za legalnu djelatnost, u zadanim okvirima koje je nametala – bilo je sve očitiije – pobjednička, dinastijska struja u Monarhiji.

40) N. Žic, *Zapadna*, n. dj., str. 76; C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 72, 77, 242-243, i *Uspomene*, n. dj., str. 33-34, 61, 65.

41) Bernardo Benussi, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trst, 1924., str. 522-524; Josip Apih, *Slovenci in 1848.*, Ljubljana, 1888., str. 142.

42) Zapovjednik Austrijsko-ilirskog primorja Gyulai je 26. 5. 1848. god. objavio poziv na talijanskom jeziku (naslovljen *Istriani*) u kojem "poziva Istranc da u vezi s neprijateljskim zbivanjima u Italiji izraze lojalnost vladaru poput Trščana, te da stupce u dobrovoljačke u obranu domovine"; Iteka je tiskan u "Vladinoj tiskari" u Trstu. (Nikša Stančić, *Leci 1848. godine u hrvatskim zemljama*, Arhivski vjesnik, XXXI, 32, Zagreb, 1988., str. 76). Po naredbi vojnih vlasti Austrijsko-ilirskog primorja pukovnik Lazarić (inače Istranin) dao je na hrvatskom jeziku *Oglašenje viteškim pribivaocima Istrianskoga kotara na obranu svoje otačbine*; Lazarić poziva "junačine" i hrabre "Istrianc" na pristupanje istarskoj dobrovoljačkoj četi". Poziv je također štampan u "Vladinoj tiskari" u Trstu. (Isto, str. 84).

43) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 121-122, i *Uspomene*, n. dj., str. 102-103.

44) O seljačkoj pobuni na Lupoglavskoj gospoštiji 1847. god. v. C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., 27-28, 34, 65, 121-122, i *Uspomene*, n. dj., str. 57-59, 64, 102-103; B. Milanović, *Hrvatski, n. dj.*, str. 152-153.

45) Na gospoštiji Mahrenfeldsa u Buzzećini podanici su prodrli u sâm kaštel, feudalac je pobjegao u Buzet, a seljaci su tražili povrat domaćih životinja koje su im oduzete za nedavne pobunc. S. Mitis, *Alcuni*, n. dj., str. str. 181-182.

46) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 121-126, i *Uspomene*, n. dj., str. 101-106; Zvanc Črnja, *Razdoblje nacionalnih borbi*, u: *Poreč*, Zagreb, 191975., str. 22.

47) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 83-84, i *Uspomene*, n. dj., str. 65; B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., str. 187. – O zbivanjima u milanskom području usp. A. Filipuzzi, *La pace di Milano 6 agosto 1849.*, Rim, 1955.

48) C. De Franceschi, n. dj., str. 72, odnosno str. 61.

5.

Osnovni sadržaji cijeloga toga nacionalno-političkog kompleksa zbivanja u Istri 1848./49. god. ogledali su se i na izborima za svenjemački parlament u Frankfurtu, u svibnju, i za austrijsku ustavotvornu skupštinu, u lipnju⁴⁹. Na prvim izborima⁵⁰ izabrani su Nijemci F. M. Burger i K. L. Bruck za zastupnike tršćanskoga kraja⁵¹; oni su bili i predstavnici mišljenja austrijskih Nijemaca: "Posjedovanje Trsta i puta do njega životno je pitanje Njemačke – to je njeno jedino južno pristanište"⁵². To je bilo u interesu i tršćanskoga trgovačko-industrijskog kruga, a rurski Nijemac Karl Ludwig Bruck bio je veoma dobar poznavalac privrednih prilika u Trstu i Istri, jer je već tridesetih godina sudjelovao u pokretanju Austrijskog Lloyda u Trstu⁵³. Tako je i za pazinsko područje, tj. za nekadašnji austrijski dio Istre, izabran nosilac talijanske, autonomističke proaustrijske struje Pietro Kandler, odvjetnik, povjesničar i izdavač časopisa "L'Istria" u Trstu⁵⁴; doduše, on se odrekao mandata, ali i njegov zamjenik Gabriel Jenny, Nijemac i odvjetnik u Trstu, bio je sličnih opredjeljenja kao i Kandler i Bruck⁵⁵. Protuaustrijsko stajalište frankfurtskog parlamenta Njemačkoga Saveza natjeralo je Burgera, Brucka i Jennyja da napuste to tijelo, ali austrijski Nijemci i talijanaško-talijanski austrijakanti u Trstu bili su složni: Trst kao dio ujedinjene Italije ne bi se mogao održati pred konkurencijom Genove i Venecije u istoj državi⁵⁶. Stoga je vodeći krug Tršćana izrazio vjernost vladaru⁵⁷.

Izbori za austrijsku konstituantu (od 19. do 21. lipnja) dali su drugu sliku izabranih zastupnika. To se moglo i očekivati – predstavnici apsolutne okružne narodnosne manjine, tj. talijanaško-talijanski sloj, uglavnom su u svojim rukama držali privrednu moć, a i administrativnu vlast neposredno na terenu, u općinskim i kotarskim tijelima⁵⁸. Tako je taj manjinski sloj od pet zastupničkih mjesta dobio čak četiri; ta mjesta zauzeli su Talijani Carlo De Franceschi iz Gologorice⁵⁹, Antonio Madonizza iz Kopra⁶⁰ i Michele Fachineti

49) Vasilij Mlik, *Franfurtske volitve na Slovenskem*, Zgodovinski časopis, sv 2-3, Ljubljana, 1948-1949., str. 69-134; Ernesto Sestan, *La Costituente di Frankoforte (1848-1849)*, Firenca, 1946.; G. Quarantotti, *L'Istria*, n. dj., str. 362 i dalje.

50) Državni arhiv u Pazinu, Istarski okrug, kut. 5, br. 305.

51) A. Vivante, *Irredentismo*, n. dj., str. 40-41.

52) Ferdo Gestrin-Vasilij Mlik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918.*, Ljubljana, 1966., str. 101, 109.

53) *Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove*. Beograd, 1952., str. 102. Umberto Corisni, *Deputati della terra italiani ai parlamenti viennesi*, Archivio veneto, god. XIII, s. V, br. 132, Venecija, 1972., str. 178-180.

54) F. Barbalčić, *Prvi parlamentarni*, n. dj., str. 175. O Kandleru usp., npr., Giovanni Quarantotti, *Pietro Kandler commemorato nel XL anniversario della morte. Aggiuntivi la Bibliografia degli scritti di lui a stampa*. Archigrafo Triestino, s. 3, sv. 9, Trst, 1921., str. 1-111, i dodatak: *Scritti pubblicati postumi (1872-1919)*, str. 113-152; Giulio Cervani, *Introduzione all'edizione*, u: Pietro Kandler, *Storia del Consiglio dei patrizi di Trieste dall'anno 1382 all'anno 1809 con documenti. Prima ristampa della seconda edizione*. Trst, 1973., i *Pietro Kandler storico di Trieste e dell'Istria*, Atti e memorie, n. s., 23, Trst, 1974.; *Studi kandleriani*, Trst, 1975.; Miroslav Bertoša, *Istarsko vrijeme prošlo*, Pula, 1978., str. 221-223, i *Povjesničar Pietro Kandler i njegov list "L'Istria"*. (*Uz jednu tršćansku nakladničku inicijativu*). Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 17, Zagreb, 1984., str. 87-98.

55) F. Barbalčić, *Prvi parlamentarni*, n. dj., str. 175.

56) J. Apih, *Slovinci*, n. dj., str. 75.

57) N. Stančić, *Leci*, n. dj., str. 76.

58) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., na v. mj.

59) Giovanni Quarantotto, *La deputazione istriana alla Costituente austriaca del 1848-49*, Le Nuove Provincie, I, 2, Rim, 1922., str. 1-12, p.o.; Carlo De Franceschi, *Memorie*, n. dj., i *Uspomene*, n. dj.; Giovanni Quarantotti, *Uomini e fatti del patriottismo istriano*, Trst, 1934., str. 95-108; Ettore Chersi, *Carlo De Franceschi*, *Pagine istriane*, Numero speciale, *Celebrazioni degli istriani illustri*, s. III, god. I, sv. 4, Trst, 1950., str. 182-187; M. Bertoša, *Etos*, n. dj., str. 177-253, *Pisma Carla De Franceschija Šimi Ljubiću*, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 13, Rijeka, 1968., str. 119-136, *Stavovi Carla De Franceschija prema 'Istarskom razvodu' izneseni u njegovim*

iz Vižinade⁶¹ te spomenuti hrvatski odnarođenik F. Vidulić/Vidulich s o. Lošinja⁶² (ovome je neko vrijeme mandat osporavan⁶³). No, rekosmo da su predstavnici vladajućih smatrali da je većinski, hrvatski puk bez političke, a i nacionalne svijesti te da na njega ne treba računati niti se na njega obazirati na političkom polju. Stoga i samo jedno, peto mjesto koje je pripalo hrvatskome predstavniku apsolutne većine pučanstva bilo je novo, apsolutno iznenađenje za vladajući sloj. Naime, u liburnijskom, istočnom dijelu Istre u prvi je plan na izborima izbio je Josip Vlah iz Kastva, do tada anonimni sudac u austrijskom Milanu, koji se u zavičaj sklonio u doba talijanske revolucije; nije bio "istarskoga", tj. talijanskoga osjećaja⁶⁴. Vlah je bio brat načelnika kastavske općine, najistočnije istarske upravne zajednice⁶⁵.

Građansko-revolucionarna situacija općenito, a napose ona na nacionalnom planu na Apeninskom poluotoku, potakla je spomenuta tri talijanaško-talijanska zastupnika u austrijskoj konstituciji⁶⁶ da započnu sa živom, bogatom nacionalno-političkom akcijom, i to na državnoj razini. Tako su zastupnici, npr., odbili prihvatiti rezultat nastojanja svenjemačkih krugova, koncentriranih u frankfurtskom parlamentu, u kojem je donesena odluka da i Istra postane dio Njemačkoga saveza⁶⁷; taj zahtjev s njemačke strane bio je potkrijepljen činjenicom da je manji središnji, sjeverni i istočni – dio Istarskoga poluotoka stoljećima bio dio Habsburške Monarhije, i to njezina austrijskoga dijela. Michele Fachinetti je sastavio, a De Franceschi i Madonizza su s njime potpisali protest⁶⁸, i već u istome srpnju istupili protiv frankfurtskoga prijedloga. Odluku iz Frankfurta talijanaško-talijanski zastupnici odbili su s tvrdnjom da je Istra, dakle i nekadašnji austrijski a ne samo mletački dio, po svemu talijanska. A na pojavu mogućnosti da Slaveni Istre, tj. Hrvati i Slovenci budu samostalan i to aktivan subjekat, zastupnici su istakli kako ti Slaveni žive samo u nekim seoskim područjima te da svojevoljno postaju Talijani⁶⁹; štoviše, De Franceschi je objavio letak u kojem je napisao da se Slaveni talijanizacijom civiliziraju⁷⁰. Tako je odgovoreno na pokušaj da Istra uđe u Njemački savez⁷¹.

pismima Ivanu Kobleru i Šimi Ljubiću, Istarski mozaik, Vi, Pula, 1968., str. 457-461, *Carlo De Franceschi – istarski povjesničar*, Pazinski memorijal, sv. 16, Pazin, 1988., str. 65-74, i *Carlo De Franceschi*, u: C. Franceschi, *Uspomene*, n. dj.

60) Isto, tc: G. Quarantotti, *Uomini*, n. dj., str. 71-94.

61) Isto, tc: Carlo Combi, *Michele Fachinetti*, *Porta Orientale*, sv. 2 za 1858., Kopar, 1957., str. 202-204; Teodoro Saba, *Michele Fachinetti*, *Pagine istriane*, Numero speciale, *Celebrazioni degli istriani illustri*, s. III, god. I, br. 1, Trst, 1950., str. 177-181; Baccio Ziliotto, *Storia letteraria di Trieste e dell'Istria*, Trst, 1924., str. 74 i 82.

62) O Vidulichu/Viduliću usp. lit. u bilj. 20.

63) O rezultatima izbora usp. C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 84 i 244; F. Barbačić, *Prvi parlamentarni*, n. dj., str. 181.

64) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 78, i *Uspomene*, n. dj., str. 66.

65) F. Barbačić, *Prvi parlamentarni*, n. dj., str. 175.

66) Ustavotvorna skupština započela je raditi 7. srpnja 1848. godinc. (J. Apih, *Slovenci*, n. dj., str. 180).

67) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 82, i *Uspomene*, n. dj., str. 69; usp. G. Quarantotto, *La deputazione*, n. dj., str. 5, i *L'Istria*, n. dj., str. 384-385.

68) Vidulich/Vidulić se u rad parlamenta uključio tek u listopadu. C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 109, i *Uspomene*, n. dj., str. 90.

69) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 245-246.

70) Isto, str. 32.

71) I spomenuti jedini hrvatski zastupnik J. Vlah bio je protiv ulaska Istre u Svenjemački savez (F. Barbačić, *Prvi parlamentarni*, n. dj., str. 175), ali stoga jer je smatrao da joj je mjesto u krugu drugih hrvatskih zemalja. Možda je to bilo i u vezi s prijedlogom Ivana Kukuljevića Sakcinskoga 20. travnja 1848. god. da se – kao protuteža njemačkom parlamentu u Frankfurtu – organizira kongres austrijskih Slavena, koji je i održan u Pragu (Fran Petre, *Poiskus ilirizma pri Slovincih (1835-1849)*, Ljubljana, 1939., str. 320-321). – Usp. i Jaroslav Šidak, *Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848.*, *Historijski prevgled*, 6, Zagreb, 1960., i *Revolucija*, n. dj., str. 95-114.

Zanimljivo je, međutim, da spomenuta trojica talijanaško-talijanskih zastupnika nisu bila složna oko toga da se zatraži pridruženje nekadašnje mletačke Istre i Dalmacije austrijskoj Veneciji, kako je to tražio Frachinetti; no, iz taktičnih razloga Fachinetti nije bio zato da se u taj zahtjev uključe i Kvarnerski otoci, jer su prije Napoleonovih osvajanja pripadali Dalmaciji, a ne Istri. Michele Fachinetti bio je, međutim, za odlučniju podršku Piemontu, za pokretanje talijanskog glasila te za bližu vezu s Lombardijcima i Trentincima koji su živjeli u Beču. No, De Franceschi i Madonizza bili su za vođenje mnogo opreznije politike⁷², pa je došlo do svađe, štoviše do tako oštroga razlaza između De Franceschija i Madonizze s jedne, i Fachinettija s druge strane da je ovaj posljednji u početku listopada napustio parlament i vratio se u Istru⁷³. U međuvremenu su talijanaško-talijanski poslanici, u doba zasjedanja skupštine u Kromjerižu, u studenome i dalje odbili realizaciju više projekata o reorganizaciji Monarhije na etničkoj bazi⁷⁴; postajali su svjesni posljedica takve reorganizacije ukoliko se ona primijeni i na Istru.

Zastupnici su, stoga, pošli korak dalje, nastojeći i posebnom odredbom dobiti državno priznanje da je Istra samo talijanska zemlja, naravno, u okviru Habsburške Monarhije; time bi se zaštitili od daljeg austrijsko-njemačkog pritiska, ali i od pojave nove, hrvatsko-slovenske opasnosti. Tako su zastupnici od nadležnoga za ta pitanja ministra unutrašnjih poslova Doblhoffa i službeno zatražili 30. kolovoza 1848. god. da državnom odredbom u istarskoj upravi i školi njemački zamijeni talijanskim jezikom u gotovo cijeloj Istri, konkretnije – da se “službeno prizna talijanska narodnost u Istri”⁷⁵; dozvoljavali su mogućnost da se taj propis ne provede samo na području istočno i sjeveroistočno od Učke⁷⁶.

S ovim posljednjim ustupkom talijanaško-talijanski predstavnici vladajućega sloja priznali su da su ipak postali svjesni kako cijela Istra nije talijanska; ali, to su priznali samo za manji, istočni i sjevernoistočni dio Istre. No, pravi smisao zastupničkog zahtjeva bio je sljedeći: budući da je u istarsko-kvarnerskootočnoj praksi Istarskoga okruga kao službeni sudski jezik već bio korišten talijanski jezik, sada, s priznanjem talijanskoga jezika službenim jezikom i u upravi i u školi – Istra bi na državnoj razini zaista bila potvrđena samo kao talijanska zemlja; štoviše, vremenom bi praksa lako učinila svoje i u spomenutom, manjem, liburnijskom i čićarijskom dijelu istočne i sjeveroistočne Istre.

U međuvremenu je i do tada anonimni milanski sudac pokazao da ima smisla za politiku, ali i to da ga austrijsko/njemačka služba u isključivo talijanskoj sredini nije denacionalizirala⁷⁷; štoviše, Josip Vlah se iskazao kao nacionalno svjestan pripadnik hrvatskoga naroda. Stoga je i on povukao neočekivan potez za predstavnike talijanaško-talijanskoga pokreta – potaknuo je javno izjašnjavaње u istočnoj Istri kako bi se to područje

72) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 81-82, i *Uspomene*, n. dj., str. 68-69.

73) B. Mialnović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, str. 167.

74) Fran Zwitter-Jaroslav Šidak-Vaso Bogdanov, *Nacionalno problemi u Habsburški Monarhiji*, Historijski prgled, VII, Zagreb, 1961, str. 120.

75) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 84-85, i *Uspomene*, n. dj., str. 70-71.

76) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, str. 166.

77) O tome da se pojedini Hrvati u XIX. st. više ne denacionaliziraju u talijanskoj sredini na Apeninskom poluotoku živo svjedoči i primjer dr. Dinka Vitezića iz Vrbnika no. Krku, koji je prošao sve škole na talijanskom ili njemačkom jeziku; pravo je studirao i u Padovi, ali je postao hrvatski narodni preporoditelj i u Dalmaciji (gdje je - u Zadru - radio) i u istarsko-kvarnerskom području; ovdje je od 70-ih godina postao i voditelj prvoga preporodnog naraštaja, uz biskupa Jurja Dobrilu i svećenika Matu Bastiana (Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Zagreb-Rijeka, 1968., str. 180-193; Petar Strčić, *Da li su Josip Juraj Strossmayer i Dinko Vitezić učestvovali u osnivanju prvog hrvatskog lista za Istru*, Istarski mozaik, VI, 1-2-3, Pula, 1968., str. 67-77, i *Dopisivanje Dinko Vitezić-Josip Juraj Strossmayer (1874-1904)*, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. 14, Rijeka, 1969., str. 174-264).

uključilo u sastav Banske Hrvatske. Razvila se ne samo živa već upravo žestoka javna nacionalno-politička polemika. I to ne samo u užem zavičaju J. Vlaha, tj. u Kastavščini te u liburnijskom dijelu Istre, koja je stoljećima gravitirala prema Kastvu⁷⁸; ovdje su se javili i Lovranci "kao Hrvati i Slaveni" koji protestiraju protiv "fantastične ideje" talijanaško-talijanskih poslanika "hotiućih iz naše hervatsko-slavenske zemlje načiniti pokrajinu taliansku", te traže pridruženje ovoga kraja (tadašnjoj) Rijeci, dakle Banskoj Hrvatskoj⁷⁹. Do negativnog odjeka došlo je samo u sjedištu kotarske uprave i suda, u Voloskome; ali i u protestu ovdašnje grupe "austro-ilira" ističe se da njezini pripadnici kod kuće govore "ilirski", dakle, hrvatskim jezikom, no da se u poslu služe talijanskim jezikom, a i poslovno su vezani uz Trst⁸⁰. Odjeka je bilo i izvan istočnoga dijela Istre, u tršćanskim, središnjim glasilima Austrijskoga primorja, a i u zagrebačkim novinama Banske Hrvatske⁸¹.

I ovim zbivanjima u istočnoj Istri te njihovim širim odjecima ne samo na razini Okruga već i cijeloga Austrijskog primorja, pa i izvan njega, u Banskoj Hrvatskoj – talijanaško-talijanski vladajući svijet opet je ostao zatečen. On još uvijek u potpunosti nije mogao shvatiti da je – po njima – amorfna slavenska masa sposobna politički misliti, niti nacionalno išta osjećati; zastupnik M. Fachinetti u kolovozu je objavio da bi u Istri "posljednjih tridesetak godina svojevoljno spajanje slavenskoga dijela s talijanskim već je mnogo napredovalo, da ga nisu svećenstvo, vlasti i škole zaustavljale i suprostavljale se protivnim običajima, navikama i nakanama"⁸². Međutim, dio tih barbara – kmetovi, koloni, mornari, govedari, sluge i drugi pripadnici tadašnjega dna još uvijek strogo hijerarhijski razvrstanoga društva, odjednom pokazuju zrelu ne samo etničku nego i narodnosnu hrvatsku svijest, odbijajući se "civilizirati" na taj način da se talijaniziraju. A na sve to je 15. prosinca 1848. god. došao još jedan neočekivani udar, i to iz jedne od najviših državnih institucija, iz samoga ministarstva unutrašnjih poslova.

6.

Novi ministar unutrašnjih poslova grof Franz Stadion, na iznenađujući je, naime, način odgovorio na ranije spomenuti zahtjev talijanaško-talijanskih poslanika o obveznom uvođenju talijanskog jezika u upravni i školski život Istre. Jer, ministar ne samo što je jednostavno odbio zahtjev – to se moglo i očekivati u konstelaciji prilika koje su se ubrzano i burno razvijale na Apeninskom poluotoku⁸³ - nego je odbijanje zahtjeva u pogledu uzimanja talijanskoga kao službenoga jezika u Istri popratio s takvim obrazloženjem da je ono ne samo iznenadilo talijanaško-talijanski vladajući istarsko-otočni svijet nego mu je nanijelo i velik, trajan udarac.

Ministar je zastupnicima u Kromjeriž poslao odgovor⁸⁴ u kojem je, uz ostalo, rekao da Istarski okrug ima 240.000 stanovnika; od toga - precizirao je – Talijana ima 60.000, dok je stanovnika slavenskoga i vlaškoga roda 150.000, a oni ne razumiju niti govore talijanski

78) Darinko Munić, *Kastav u srednjem vijeku. Društveni odnosi u kastavskoj općini u razvijenom srednjem vijeku. Rasprave o Kastvu i Kastavskom statutu*. II. dopunjeno i izmijenjeno izdanje. Rijeka, 1998.

79) Slavjanski jug, I, 61, Zagreb, 23. 12. 1848., str. 242.

80) M. Rojnić, *Nacionalno*, n. dj., str. 103-104.

81) Isto, str. 103-108; usp. i bilj. 71; B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, str. 173-174; J. Šidak, *Studije*, n. dj., str. 295-296.

82) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, str. 183.

83) G. Candeloro, *Storia*, n. dj., str. 271 i dalje.

84) G. Quarantotto, *La deputazione*, n. dj., str. 10 i dalje; skupština je u ovome moravskom gradu zasjedala od 22.11.1848. do 4.3.1849. godine.

jezik. Talijanskom pučanstvu, pak, svejedno je na kojem jeziku vlast korespondira sa Slavenima; a vlast s Talijanima korespondira na talijanskom – u skladu sa zakonom⁸⁵.

Slavena, dakle Hrvata i Slovenaca ima više nego dvostruko od broja Talijana, pa zbog toga ne dolazi u obzir usvajanje formalnopravne obveze da se koristi samo talijanski jezik. Udarac je bio utoliko veći što je upravo tada njemački poslanik Löhner u kromjeriškom parlamentu predlagao da se kao jedna od pet narodnih država austrijske federacije formira i “Talijanska Austrija”, u koju bi ušlo i Austrijsko-ilirsko primorje, dakle i Istra s Kvarnerskim otocima te Dalmacijom⁸⁶.

No, na tome Beč nije stao. Tri dana kasnije – 18. prosinca – grof Stadion nešto je slično odgovorio i na upit talijanaško-talijanskih dalmatinskih zastupnika. Naime, ovi su protestirali stoga jer je J. Jelačić imenovan za namjesnika Dalmacije. Ministar je, pored ostaloga, odgovorio da je do Jelačićeva imenovanja došlo i stoga jer Slaveni imaju brojčanu premoć u Dalmaciji, ali “**i u Primorju sve do rijeke Soče**” – što je u svojim zapisima potcrtao i objavio zapanjeni De Franceschi⁸⁷.

Antonio Madonizza je zbog toga pisao o Damoklovu maču koji im sada visi nad glavom⁸⁸, ali se nije trebao mnogo brinuti, jer je tršćanski “Slavjanski Rodoljub” već u svibnju 1849. god. pisao: “Na što se dakle služi tertanskom okružju onaj izriek ministra unutarnjih delah od 18. Dec. 1848, kojimi hoće da slavenski narod od Dalmacije do Soče, a i njegova prava zaštititi”; pisac članka dalje kaže da je Stadion bio prijašnji zemaljski upravitelj koji je slovenski jezik bio uveo u učionice, “no što je to, kad se sva sredstva, za i opet ga prognati, upotrebljuju (...)”⁸⁹. Ali, reagirali su i Slovenci iz koparskoga kraja. Naime, dvadesetak mještana župa Osp, Loka, Kubed i Tinjan 24. siječnja 1849. god. u Ospu su potpisali protest protiv Madonizzina antislovenskoga, antiaustrijskoga i protalijanskoga djelovanja⁹⁰. No, i dalje se nastojalo stvoriti takvu situaciju u kojoj bi se Istra mogla proglasiti samo talijanskom zemljom; tako je dr. Francesco De Combi, koparski načelnik, sljedećega mjeseca (15. veljače 1849.) “poslal v Milje noto št. 17, ki je vsebovala šest vprašanja, na katere naj bi okoliški Slovenci odgovorili, da so za italijanske šole, italijanski jezik v uradih, za spojitev z Italijo in proti pridružitvi h Kranjski”; odgovori miljskih Slovenaca bili su potpuno negativni⁹¹.

7.

Ministar unutrašnjih poslova Habsburške Monarhije samo je u službenoj formi potvrdio činjenično narodnosno stanje na cijeloj istočnoj obali Jadrana koja je bila u svojini Beča, a nekada je bila mletački i austrijski posjed. A situaciju na tom posjedu – napose u Istri i susjednom području grof Franz von Stadion i osobno je dobro poznao; naime, on jer od 1841. do 1847.

85) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 256-257.

86) J. Apih, *Slovinci*, n. dj., str. 241.

87) C. De Franceschi, *Memorie*, n. dj., str. 85 i 257, i *Uspomene*, n. dj., str. 71.

88) Sročko Vilhar, *Družbene korenine italijanskega iredentizma*, Istrski zgodovinski zbornik. Antologica storuca istriana. Istarski historijski zbornik, sv. 1, Kopar, 1953., str. 69-100.

89) *Razmere prebivalcev terzaskiga okrožja proti mestu. Otnošenje žiteljah terzanskoga okrožja na spram grada*. Slavjanski rodoljub, br. 3, Trst, svibanj, 1849., str. 15; članak je paralelno objavljen na slovenskom i na hrvatskom jeziku (str. 15-16).

90) Stanc Granda, *Prepir o nacionalni in državopravni pripadnosti Istre v revolucionarnem letu 1848/49.*, Kronika, XXXVII, 1-2, Ljubljana, 1989., str. 72-73.

91) Miroslav Pahor, *Koprška nota iz leta 1849 ali prvi poskus namerne italianizacije Istre*, Zgodovinski časopis, sv. 19-20, Ljubljana, 1965-1966., str.277; usp. rad istoga autora *Koprška nota in miljski protokol iz leta 1849 v neobjavljenem spisu Antonia De Colle*, Kronika, VII, 2, Ljubljana, 1959.

god. bio namjesnik (guverner) Austrijsko-ilirskog primorja, dakle nadležan i za Istru.

Tek tada su talijanaško-talijanski predstavnici vladajuće manjine Istre i Kvarnerskih otoka obratili pažnju na popisnu anketu stanovništva u Monarhiji, koju je 1846. god. proveo Carl Czoerning, a čiji su rezultati objavljeni upravo u ljetu 1848. godine⁹². Trebalo je, dakle, početi pomišljati na drukčije metode borbe za održanje apsolutne vlasti u Istri i na Kvarnerskim otocima. Očito je postalo i bečkom uspješnom upotrebom hrvatskih vojnih jedinica u Austriji, Mađarskoj i na Apeninskom poluotoku da se hrvatsko (i slovensko) pitanje i u Istri pojavilo u pravi, za Beč korisni trenutak; međutim, ali na njega će vladajući talijanaško-talijanski svijet teško moći naći adekvatan odgovor, ili uopće i neće moći odgovoriti. No, tada, hitno još nije trebalo raditi na iznalaženju putova, jer sveopći razvoj događaja u Monarhiji nije išao na ruku hrvatskom narodu rasparčanom i dalje u više upravnih cjelina, mada su građanski predstavnici toga naroda podržali Beč i preko bana Jelačića znatno utjecali ne samo na spašavanje već i na održanje Habsburške Monarhije. S druge strane, povijesni procesi išali su na ruku talijanaško-talijanskom vladajućem sloju u Istri i na otocima, koji u prvome valu nije podržao Beč; unatoč tome što se cijeli razvoj usmjeravao ne samo prema slomu građanske revolucije i nacionalnih talijanskih težnji već je išao i prema rigidnome njemačko-austrijsko neoapsolutizmu⁹³ - talijanaško-talijanski vladajući sloj ipak je ostajao pobjednik. Osim toga, očito je bilo da – za razliku od talijanaško-talijanskoga pokreta – hrvatskoga pokreta još nema. Inteligencije – koja posvuda vodi tadašnje građanske pokrete – iz hrvatskih redova u Istri i na Kvarnerskim otocima gotovo i nije bilo, jer nije imala prilike ni mogućnosti da se formira; ona se sastojala gotovo samo od seoskih svećenika⁹⁴. Ali, snažan udar u samoj Istri dobivaju i ti duhovnici hrvatske, apsolutne većine pučanstva, jer im se tijekom prve polovice XIX. st. zabranjuje upotreba hrvatskoga jezika, odnosno tisućgodišnjega glagoljanja u Crkvi, u čijoj upravi (u Tršćansko-koparskoj i Porečko-puljsko biskupiji) prevladava talijansko vodstvo⁹⁵. No, u Krčkoj biskupiji, dakle na Kvarnerskim otocima (i s o. Rabom te dijelom Paga) situacija je drukčija, jer ovdje je Crkva gotovo u cjelini u hrvatskim rukama, a talijanaško-talijanskog svijeta je veoma malo (u središtu dijeceze, na o. Krku, samo u gradu Krku); pa iako se i ovdje zabranjuje školovanje svećenika-glagoljaša, naredba o tome se krši, a hrvatski jezik svuda prodire u službenu upotrebu⁹⁶. Osim toga, prvi put u tisućgodišnjoj povijesti Krčke

92) Ivan Cerar je u "Sloveniji" 18.8.1848., str. 56, objavio da u Istri živi 56.200 Talijana i 172.960 "Slovnaca"; te brojke – prema Cerarovoj knjižici *Historisch – ethnographische Notize über die Nationalitäten Oesterreichs*, Beč, 1849., objavio je i Josip Roglić, *Le recensement de 1910. ses thodes et son application dans la Marche Julienne*, Sušak, 1946. (Samo Pahor, *Ivan Nepomuk Cerar 1789.-1849.. Izpolnjen ponatis iz Primorskoga dnevnika od 22.12.1968.*, u: *Slavjanski Rodoljub. Mesečni časopis na svitlobo dan od Slavjanskoga društva v Terstu. Faksimile vseh šestih števil iz leta 1849.* Trst, 1971., str. 12 i bilj. 37 na str. 13). U prvome, ne-numericiranome broju "Slavjanskog Rodoljuba", koji nosi naslov *Dokaz vravanja in delavnosti Slavjanskoga Društva v Terstu od svojiga začetka do konca Februarja 1849.* (isto, str. 15-22), koji je tiskan dvojezično na slovenskom i hrvatskom jeziku – u poglavlju *IV. Kaj hoče nek Slavjansko društvo v Terstu? IV. Što namerava Slavjansko društvo v Terstu, odjeljak c. Prebivavci v primorskoj deželi. c. Stanovnici u primorskoj deželi* (isto, str. 17), piše da su području tršćanskog gubernija "mnogo više od polovine ljudstva Slavjani"; stanovnika ukupno ima 504.412, od onih u Pazinskom kotaru 176.023, u goriškom najmanje 142.000 i u tršćanskom građanskom okrugu najmanje 25.000 Slavna; dakle, ukupno ima 343.023 Slavna (ne računajući još i one preko rijeke Soč). Uz ovo je S. Pahor stavio opasku (str. 47): "Pri popisu prebivalstva lta 1846 so ugotovili le 400 tisoč 101 prebivalca. Slovanov je bilo v Istri 166 tisoč 440, na Goriškem 128.468 in v Trstu 25.300. Skupno torej 320.208, kar je več kot tri četvrtine".

93) Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.* Zagreb, 1985.

94) B. Milanović, *Hrvatski, n. dj., sv. 1, na v. mj.*; Mirjana Strčić, *Temelji književne epohe. Svećenici u hrvatskom narodno preporodu Istre i Kvarnerskih otoka.* Pazin-Rijeka, 1994.

95) Porečko-puljski biskup pisao je goričkom nadbiskupu da se u njegovoj biskupiji u bogoslužju više ne koristi "glagoljski jezik". Vjekoslav Spinčić, *Slavensko bogoslužje u Istri*, Pula, 1913., str. 11, a usp. i str. 106.

biskupije započinjju domaći ljudi, štoviše, hrvatski svećenici postajati otočnim (kvarnerskim) biskupima⁹⁷. A dr. Juraj Dobrila, sin veoma siromašnih seljaka iz same središnje Istre, zahvaljujući samo svojoj natprosječnoj inteligenciji, upornosti i marljivosti, uspijeva iskočiti iz tadašnjega društvenoga dna pa završiti studij i doktorirati na elitnome bečkome Augustineumu⁹⁸; od 1842. radi u Trstu, a upravo 1849. god. ga je tršćansko-koparski biskup Bartolomej Jernje Legat imenovao za savjetnika Biskupijskog konsistorija i prosinodalnog ispitivača dogmatskog bogoslovlja te za rektora Tršćanskoga velikog sjemeništa i privremenog profesora pastoralnog bogoslovlja⁹⁹. I Dobrila i krčki visoki te drugi svećenici bitno su počeli utjecati na nov raspored nacionalno-političkih snaga u Okrugu već i do 1848./49., a i u tim godinama¹⁰⁰.

Na drugoj, pak, strani, zbivanja u 1848./49. utjecala su na konačno uobličavanje talijanaško-talijanskog pokreta. Ovaj je imao cijeli niz sposobnih i spretnih vođa, kao što je bio, npr., spomenuti praktičar-političar F. Vidulić/Vidulich, pa ideolog i političar dr. Carlo Combi, povjesničar i političar dr. Carlo De Franceschi, zatim Antonio Madonizza, Tomaso Luciani itd.¹⁰¹

8.

Akcije talijanaško-talijanskih zastupnika god. 1848./49., rekosmo, nisu nailazile na jednodušnu podršku u istarsko-kvarnerskootočnom i tršćanskom talijanaško-talijanskom svijetu. Nije ih podržao ni tada utjecajni i poznati, već spomenuti polihistor Pietro Stancovich/Petar Stanković iz Barbana¹⁰². Nisu ih podržali čak ni neki Talijani s Apeninskoga poluotoka – od kojih je Pacifico Valussi u Veneciji pisao potkraj 1848. god. da su smiješni “oni Talijani u Trstu i Istri koji bi htjeli priklopiti Italiji Trst, Istru i Dalmaciju i svako drugo mjesto gdje tko govori talijanski” te da “ne smiju odijeliti svoje interese od susjeda koje imaju iza leđa”¹⁰³. Bitno je istaknuti da su talijanaško-talijanski predstavnici tih prijelomnih godina konačno spoznali povijesnu činjenicu: Monarhija ide prema svome sutonu. Ali, s obzirom na javnu, neočekivanom snagom i masovno iskazanu ne samo etničku već i nacionalnu svijest brojnih bivših kmetova te kolona¹⁰⁴, slugu i drugih, opstanak talijanske Istre – a to je u slučaju talijanaško-talijanskoga vladajućega tankoga sloja značilo u prvome redu očuvanje povlastica i moći – nije više ležao na idealnim stremljenjima i

---

96) Mihovil Bolonić-Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vjekove*, Krk, 1977.; Mihovil Bolonić, *Otok Krk kolijevku glogoljice*, Zagreb, 1980.

97) Prvi – od 1792. godine – bio je Ivan Antun Šintić iz Krka; slijedili su ga Vrbničani Bartol Bozanić, Ivan Josip Vitezić i Franjo Anijan Feretić. (M. Bolonić-I. Žic Rokov, *Otok*, n. dj., str. 113-116).

98) *Juraj Dobrila 1812-1882. Istarski preporoditelj*, Pazin, 1985.

99) Isto, tc: Petar Strčić, *Dobrila, Juraj*, Hrvatski biografski leksikon, sv. 3, Zagreb, 1993., str. 433.

100) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, i M. Strčić, *Temelji*, n. dj., tc lit u bilj. 94 i 96.

101) O njima i o drugima usp. lit. u bilj. 20, 58, 60 tc, npr., Carlo Combi, *Schizzo autobiografico*, *Pagine istriane*, n. s., 1, 1-2, Kopar, 1922.; Girolamo Catanci, *Carlo Combi*, Venecija, 1884.; Bernardo Benussi, *Carlo Combi nella storiografia istriana (Nel centenario della sua nascita)*, *Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*, LXXXVII, 2, Venecija, 1928., str. 615-635; Miroslav Bertoša, *Carlo Combi i njegovi pogledi na povijest Istre i etnički sastav njezina pučanstva*, *Pazinski memorijal*, sv. 7, Pazin, 1977., str. 179-201, i *Pogledi Carla Combija na povijest Istre i etnički sastav njezina pučanstva*, *Časopis za suvremenu povijest*, VI, 3, Zagreb, 1974., str. 25-37; Bernardo Benussi, *Tomaso Luciani nella istoriografia dell'Istria*, *Pagine Istriane*, n.s., sv. 1-2, Kopar, 1923., str. 45-48; Camillo De Franceschi, *Tomaso Luciani e il movimento patriottico istriano dal 1848 al 1866*, Kopar, 1926.; Melchiorre Corelli, *Tomaso Luciani*, *Pagine istriane*, Numero speciale, *Celebrazioni degli istriani illustri*, ser. 3, 1, 4, Trst, 1950., str. 217-224.

102) B. Milanović, *Hrvatski*, n. dj., sv. 1, str. 73. O njemu usp. lit. u bilj. 19.

103) Isto, str. 143.

plemenitim nastojanjima Risorgimenta o nacionalnom okupljanju Talijana u jednu državnu zajednicu. Povlašćeni opstanak temeljio se u prvome redu na agresivnome nacionalizmu koji će se - uskoro - uobličiti u iredentizam¹⁰⁵; a taj će stvoriti veoma oštar odnos prema hrvatskome (i slovenskom) svijetu, sličan onome koji su, npr., evropski kolonijalni gospodari već stvorili na svojim afričkim i azijskim posjedima prema domaćem stanovništvu. Držeći u iredentističkoj napetosti Istru, trebalo je čekati na praktičnu djelatnost ujedinjene, a time i velike, snažne Italije koja će osigurati budućnost Istre. Okupljanje apeninskih zemalja oko Piemonta i tamošnje dinastije Savoia te ujedinjenje svih talijanskih država u jednu uskoro se zaista počinje ostvarivati, te je bilo potrebno samo čekati na povoljan povijesni trenutak u kojem će se i Istra (po mogućnosti i ostali dio istočne obale Jadrana) uključiti u nju.

Do toga velikoga časa trebalo je čuvati što snažniju autonomiju Istre u okviru Habsburške Monarhije, i to kao pokrajine; ona je i dalje morala biti odvojena što čvršćim administrativnim, gospodarskim i drugim granicama od ostalih hrvatskih krajeva, a napose od Banske Hrvatske. Jer, upravo 1848./49. god. i istarsko-otočnim talijanaško-talijanskim vladajućim strukturama postalo je jasno da se tada Banska Hrvatska i u Istri i na Kvarnerskim otocima definitivno prihvaća kao hrvatska matica-zemlja, a Zagreb kao općehrvatska metropola¹⁰⁶. Tim je strukturama bilo jasno da Istru treba držati u što skromnijim, kampanilističkim okvirima, pa čak i na uštrb njezina gospodarskoga razvoja, jer bi ekonomski osnaženi većinski puk mogao preuzeti i političku upravu u zemlji¹⁰⁷. Tako je Istra šest desetljeća kasnije i dočekala za talijanaško-talijanski sloj dugo očekivani povijesni trenutak koji su zamislili voditelji talijanaško-talijanskoga pokreta 1848./49. godine. Kao što je poznato, u doba propasti i raspada Austro-Ugarske 1918. god. vojska Kraljevine Italije okupirala je znatan dio istočnojadranske obale, pa tako i Istru, ne priznajući joj pravo da se uključi u tada stvorenu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (sa sjedištem u Zagrebu), koja se gotovo odmah s Kraljevinom Srbijom udružila u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (sa sjedištem u Beogradu). Italija je zadržala Istru¹⁰⁸. No, živući voditelji talijanaško-talijanskoga pokreta opet su 1943. god. ostali zatečeni neočekivanim zbivanjima – odlukama predstavnika apsolutne većine istarskoga stanovništva (čak i dijela talijanskoga puka!) o prekidanju veza s Kraljevinom Italijom, koja je na strani nacističkoga Velikonjemačkog Reicha izgubila (II. svjetski) rat, te o uključivanju Istre u sastav matice-

104) Kmetstvo je ukinuto patentom vladara Ferdinada I., koji je u Austro-ilirskom primorju namjesnik (guverner) Salm proglasio 13.9.1848. godinc (N. Stančić, *Leci*, n. dj., str. 94); ali kolonatski je odnos ostao u životu. Usp. P. Strčić, *Slom*, n. dj.

105) O iredentizmu postojio obimna literatura; usp. Guiovanni Quarantotti, *Bibliografia essenziale dell'iredentismo giuliano (1867-1912)*, u: *Storiografia del risorgimento triestino*, sv. 3, Trst, 1851-1955.; Giulio Cervani, *Trst, u: Bibliografia dell'etr di risorgimento*, sv. 1, Firncea, 1971., Usp. i: A. Vivante, n. dj.; C. Siffrott, n. dj., S. Vilhar, n. dj.; A. Sandonna, *L'iredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo-austriache*, sv. 1-3, Bologna, 1934-1938; Dragovan Šepić, *Talijanski iredentizam na Jadranu. Konstante i transformacije*. Casopis za suvremenu pšovijest, VII, 1, Zagreb, 1975., str. 5-32.

106) Usp. Dragovan Šepić, *O procesu integracije hrvatske nacije u Istri*, u: *Društveni razvoj*, n. dj., str. 251-281. O takvom razvoju općenito u hrvatskim zemljama usp. Mirjana Gross, *O integraciji hrvatske nacije*, isti zb., str. 175-189; Nikša Stančić, *Od naroda k naciji. Prijelaz iz kapitalizma u feudalizma. Nacija i hrvatski narodni preporod*. Naše teme, XXVIII, 4-5, Zagreb, 1984., str. 677-697.

107) Usp. lit. u bilj. u ovome članku.

108) G. Benedetti, *La pace di Fiume dalla Conferenza diplomatiche e della lotta di Fiume. L'organizzazione inediti dal Trattato delle trattave, marittima, economica della citta e del porto. Il testo integrale dal Trattato di Roma*. Bologna, 1924.; V. M. Jovanović, *Rapallski ugovor 21. novembra 1920. Zbirka dokumenata*. Zagreb, 1950., Beogra, 1950.; B. Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941. Diplomatsko-historijski pregled*. Zagreb, 1975.

zemlje Hrvatske oružanom borbom samoga stanovništva¹⁰⁹; to je i potvrđeno poraznim za Italiju mirovnim ugovorom u Parizu 1947. godine¹¹⁰ - ravno stoljeće nakon povijesnih zbivanja u Istri 1848./49. godine.

9.

Talijanaško-talijanski su predstavnici u Trstu manifestacijski i znanstveno 1948. god. obilježili zbivanja 1848./49. u Istri i u drugim dijelovima istočne obale Jadrana, iako je tek godinu dana ranije, rekosmo, za duže vrijeme u Parizu zapečaćena sudbina Istre, i to u korist Hrvatske i Slovenije u okviru druge Jugoslavije. U značajnoj su mjeri i predstavnici Hrvata Istre diplomatsko-politički sudjelovali u pripremama za međunarodnopravni povrat hrvatskih krajeva¹¹¹ (na vojnom je polju to već bilo učinjeno, i to uprav uz značajno sudjelovanje pučanstva¹¹²). No, sudionici tršćanske proslave te autori zbornika radova tri opsežna volumena sa sadržajima o 1848./49. god. na istočnoj obali Jadrana – koji su tada objavljeni¹¹³ - još nisu bili sasvim svjesni da se povijesni kotač definitivno okrenuo na posve suprotnu stranu. Smatramo da je najveći dio sadašnjih generacija, u doba 150-godišnjice događaja, dakle 1998./99. godine svjestan te činjenice.

---

109) *Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943-1968.* Rijeka, 1968.; *Slovenska Istra v boju za svobodu. Prispevki in gradivo za krajevno zgodovino.* Kopar, 1976.; Ljubo Drndić, *Oružje i sloboda Istre 1941-1943.*, Zagreb-Pula, 1978.; talijansko izd., Rijeka, 1981.

110) E. Kardelj, *Govori na pariskoj konferenciji.* Beograd, 1947., slovensko izd., Ljubljana, 1948.; V. Dedijer, *Pariska konferencija.* Beograd, 1948.; G. Intersimone, *L'Italia ed il trattato di pace del 10 febbraio 1947.*, Rim, 1970. Usp. i Acta Histriac, sv. 4, Kopar, 1998., str. 1-404: *Prispevki z Mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji. Contributi dalla Conferenza internazionale trattato di pace di Parigi. Il nuovo confine italo-jugoslavo e l'annessione della "Primorska" alla Slovenia. Contribution from the International Conference the Paris Peace Treaty. The New Yugoslavian-Italian Borderline and the Annexation of Primorska to Slovenia.* Koper, Nova Gorica, 25.-27. september 1997. Capodstria, Nova Gorica, 25-25 settembre 1997. Koper, Nova Gorica, 25-27 September 1997.

111) Petar Strčić, *Priilog hrvatskom sudjelovanju u diplomatskim odlukama druge Jugoslavije o zapadnim hrvatskim krajevima (1943.-1947.)*, isto, str. 45-70.

112) Usp. lit. u bilj. 107, te, npr.: G. Scotti-L. Giuricin, *Rossa una stella. Storia del battaglione italiano "Pino Budicin" e degli Italiani dell'Istria e di Fiume nell'Esercito Popolare di Liberazione della Jugoslavia.* Rovinj, 1975, i *Crvena zvijezda na kapi nam sja. Borbeni put talijanskog bataljona "Pino Budicin" i Talijana Istre u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.* Rijeka, 1979.; D. Ribarić, *Borbeni put 43 istarske divizije*, Zagreb, 1969.

113) Usp. lit. u bilj. 11.

Résumé

**Une contribution à l'étude de la composante Italienne
en Istrie en 1848-49**

Petar Strčić

L'Istrie avec les îles de Quarnero en 1848/49 est un département de la partie autrichienne de la Monarchie d'Habsbourg avec l'administration allemande, en pouvoir se trouvant réellement les représentants de la mince couche italienne-italianisante. Dans celle-ci il y a des groupes agités par l'influence des échos révolutionnaires bourgeois, nationalistes et militaires, provenant (surtout) de la Péninsule des Apennins. Ceux-ci se trouvent calmés (surtout) par des réactions prudentes du cercle de Trieste (à cause des intérêts économiques), ensuite, ce qui est étonnant pour la couche sociale mentionnée, par le mouvement de certaines parties du peuple croate, majoritaire dans ce département et menacé par l'autorité majeure autrichienne-allemande, et en outre, par des témoignages de la conscience nationale et politique-croate. Se référant à cette majorité, le Ministère des Affaires intérieures refuse la demande que la langue italienne devienne officielle dans l'administration ainsi que dans les écoles (à la cour de justice elle est déjà officielle), par quoi l'Istrie serait attestée au niveau d'Etat comme un pays exclusivement italien. La contre-révolution de 1849 ne nuit pas de manière essentielle à la couche sociale italienne-italianisante qui bientôt trouve des modes de retenir sa position au pouvoir.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LI
ZAGREB 1998.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LI, str.1- 197, Zagreb 1998.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povijesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povijesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky